

بایسته‌های عزاداری امام حسین(ع)
در اندیشه آیت الله سید محمد حسین فضل الله
محمد جمعه امینی

چکیده

عزاداری و برپایی مجالس سوگواری برای سید الشهداء و اهل بیت (ع) از مهم‌ترین و پایدارترین سنت‌های تاریخی مسلمانان شیعه است. ائمه (ع) همواره بر اقامه عزای حسینی تأکید ورزیده‌اند. در طول تاریخ اسلام حوادث خون‌بار بسیاری روی داده‌اند که یادآور مصائب و حزن بی‌شمار هستند. این مصائب دردناک به مرور زمان به باد فراموشی سپرده شده‌اند؛ اما حادثه کربلا از رهبری قیام، کمیت و کیفیت افراد و نوع مصیبت ویژه‌ی خاصی دارد و همین ویژگی باعث شده است که در طول تاریخ زنده بماند.

آیت الله فضل الله برای عزاداری عناصر مهمی را برمی‌شمارد. از جمله آن‌ها جنبه فکری، جنبه عاطفی و روش‌ها و محتواهای عزاداری است. او ضمن تأکید بر اهمیت جنبه فکری قیام که بیانگر اهداف و ارزش‌های اسلامی نهضت عاشورا هستند، بر حفظ و تحول جنبه عاطفی تأکید می‌کنند و معتقدند که راز جاودانگی عزاداری بر امام حسین (ع) همین است. چون مردم خود را شریک دردها و رنج‌ها و مصیبت‌های او می‌دانند؛ اما لازم است که مردم پیوند با اندیشه‌ها، ارزش‌ها و مبانی اسلام و امام حسین (ع) را درک کنند. سنت‌های عزاداری در



جوامع اسلامی سنت‌های دیرپایی هستند. این سنت‌ها باید در پرتو اعتقادات و مبانی اسلامی، با رعایت موازین شرعی، حفظ شوند و از ابزارهای جدید نیز باید استفاده گردد.

کلیدواژه‌ها: عزاداری، عاشورا، امام حسین (ع)، فضل الله.

مقدمه

قیام امام حسین (ع) و حادثه کربلا از بزرگ‌ترین و تأثیرگذارترین حوادثی است که بعد از رحلت پیامبر گرامی اسلام روی داد. این حادثه از حیث کیفیت، علل، مفاهیم و روش‌ها بسیار مهم است. این که چه شرایطی باعث گردید که امام حسین (ع) به قیام خونین علیه حکومت یزید دست زد، امام حسین (ع) چه مفاهیم و اندیشه‌هایی را در قیام خود مطرح نمود و امام حسین (ع) چه روش‌هایی را برای قیام و انقلاب خود برگزید، همگی جای تأمل دارند.

به همین جهت واقعه کربلا از حیث گستردگی، تأثیرگذاری و اهتمام دینی و مذهبی با بسیاری دیگر از قیام‌های که در برابر ستمگران صورت گرفتند، قابل مقایسه نیست. بعد از قیام عاشورا، قیام‌های بسیاری در برابر حکومت‌های جائر و ستمگر اموی و عباسی صورت گرفتند، ولی به مرور زمان رفته رفته کمرنگ شدند و در کوران تاریخ به باد فراموشی سپرده شدند؛ اما قیام عاشورا بعد از هزار و سی صد و اندی سال همچنان زده است، گویا از زمان شهادت امام حسین (ع) و یارانش زمان زیادی سپری نشده است.

بدون تردید عزاداری در مصیبت شهادت امام حسین (ع) یکی از عوامل ماندگاری این حرکت عظیمی تاریخی است. در متون دینی و مذهبی نیز سفارش‌های فراوانی به انجام عزاداری برای امام حسین (ع) توصیه شده و برای آن پاداش بسیاری برشمرده شده است. در متون دینی و مذهبی تأکیدی که بر عزاداری و زیارت امام حسین (ع) و زنده نگاه داشتن یاد و نام واقعه عاشورا شده است، در مصیبت هیچ یک از معصومین (ع) دیگر دیده نمی‌شود. به همین دلیل در طول تاریخ، عزاداری برای سید الشهدا (ع) به مهم‌ترین شاخصه نهضت



عاشورا و نماد مذهب اهل بیت (ع) تبدیل گردید. مسلمانان شیعه در هر شرایطی به اقامه عزاداری پرداختند و در این راه هر نوع درد و رنجی و تاوانی را به جان خریدند.

اما به مرور زمان، نوع، شکل و محتوای این عزاداری دچار تحول و دگرگونی گردید و از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر تفاوت نمود و از عادات و رسوم کشورهای مختلف تأثیر پذیرفت. اگر چه در اغلب موارد تناسب فراوانی میان اشکال و محتوای عزاداری با اهداف و مبانی دین و مذهب دیده می‌شود، اما در برخی از موارد این تناسب رنگ می‌بازد و آنچه جای تأمل دارد، گاهی صورت عزاداری جای سیرت آن را می‌گیرد، ظاهر بر جای محتوا می‌نشیند و فرع بر اصل ترجیح می‌یابد.

جهت تبیین سیمای نورانی قیام امام حسین (ع) و نهضت عاشورا، اندیشمندان بزرگ اسلامی به میدان قلم و علم پا گذاشتند تا هم مفاهیم و محتوای قیام عاشورا را جلا بدهند و آن را از غبار تحریف پالایش کنند و هم روش‌های عزاداری را به روش و سیرت اسلامی آن بازگردانند. کوشیدند که قیام امام حسین (ع) را به جایگاه والای انسانی و اسلامی آن بازگردانند و آن را از ابزاری فرقه‌ای و قومی به ابزاری دینی برای پیشبرد اهداف والای دینی تبدیل نمایند. در این میان می‌تواند از اندیشمندانی مانند علامه سید محسن امین، استاد شهید آیت الله مرتضی مطهری، مرجع شهید سید محمدباقر صدر و مرحوم آیت الله سید محمدحسین فضل الله (ره) نام برد که در این راه مجاهدت‌های بسیاری به خرج دادند و رنج و محنت بی‌شماری را تحمل نمودند.

آیت الله سید محمدحسین فضل الله (ره) در فضای علم و فقاہت نجف رشد و نمو یافت، در جوار امیرالمؤمنین (ع) از سرچشمه‌های ناب فقاہت و دیانت نوشید و در ادامه نهضت عظیم عاشورا راه مبارزه با ظلم و استبداد را در پیش گرفت و در این راه به یکی از نظریه‌پردازان بزرگ اسلامی تبدیل گردید. او که «روش دعوت در قرآن» را آموخته بود «گام‌هایی در راه اسلام» برداشت و از «پیام عاشورا» درس گرفت تا از «حدیث عاشورا» سخن گوید.



او در بررسی های عاشورایی خود، اندیشه را در کنار عاطفه می دید، روش ها را در روشنی اصول و مبانی مورد واکاوی قرار می داد و رسوم عزاداری را در پرتو آموزه های دینی ارزیابی می کرد. اعتقاد داشت که باید به عقل جرعه ای از عاطفه نوشتند تا لطیف و منعطف شود و به عاطفه جرعه ای از عقل نوشتند تا راه تعادل و توازن را در پیش بگیرد. او عاطفه را یکی از بخش های حادثه عاشورا و از جمله رازهای ماندگاری نهضت حسینی می دانست و معتقد بود که روش های عزاداری باید با اهداف و مبانی دینی سازگاری داشته باشد. او با نقد برخی از روش های عزاداری مانند قمه زنی، زنجیرزنی، تیغ زنی و راه رفتن روی آتش بر این نظر بود که بسیاری از این روش ها به اصل دین و قیام حسینی ارتباطی ندارند، بلکه به مرور توسط عزاداران و به فراخور آداب و رسوم مناطق مختلف به مراسم عزاداری افزوده شده اند و حتی برخی از آن ها با مبانی دینی و فقهی در تناقض هستند.

او در پویش پنجاه ساله علمی و عملی خود کوشید در قالب انجام سخنرانی، نگارش کتاب و صدور فتاوی دینی نابی قیام عاشورا را حفظ نماید، تحریفات را از آن پالایش کند و مفاهیم و مبانی اصیل آن را در جامعه اسلامی احیا نماید. از سوی دیگر خواهان آن بود که روش عزاداری نیز باید متحول و متمدنانه شود و از ظرفیت های عرصه های فیلم، تئاتر و نمایشنامه نیز برای رساندن پیام عاشورا به مردم استفاده شود.

او می گوید: «من پنجاه سال است که در فعالیت های اسلامی خود که بر مبانی حرکت و مکتب محوری عاشورا شکل گرفته است، در اندیشه ها، سخنرانی ها، مواعظ، برداشت های سیاسی - اجتماعی و در تمام امور انسانی و حیاتی خویش، با این حادثه عظیم زیسته ام. من در عاشورا و شخصیت امام حسین (ع) این پیشوای انقلابی صبور و ثابت قدم، غنای همه تجارب بشری را در تمام ابعاد فکری و عملی آن ها یافته ام و کوشیده ام در سخنرانی هایی که در مساجد، حسینیه ها، انجمن ها و گردهمایی های عمومی داشته ام، از عاشورا در امور معنوی، سیاسی و اجتماعی موجود الهام بگیریم. در این راه بارها با کج فهمی و

باورهای غلط از برخی واژگان این عرصه که عده‌ای تمایل داشتند تا آن‌ها را از معانی واقعی‌شان منحرف سازند، برخورد کرده‌ام.^۱

در این نوشتار نیز سعی بر این است که بایسته‌های عزاداری را در اندیشه‌های ایشان مورد بررسی قرار گیرد. باشد که پویندگان راه عاشورا از آن بهره گیرند.

بایسته‌های عزاداری

از آنجایی که در دیدگاه آیت الله سید محمدحسین فضل الله (ره) عزاداری از اهمیت و تأثیرگذاری گسترده‌ای برخوردار است، لازم است که از بایستگی و مطلوبیت نیز برخوردار باشد. اسلام، مذهب اهل بیت (ع) و سیدالشهدا (ع) چنان عظمت و کرامتی دارند که نمی‌شود هر چیزی را به نام شعائر عزاداری به مراسم بزرگداشت عاشورا وارد کرد. به همین دلیل بحث بایدها و نبایدها در عزاداری امام حسین (ع) و احیای عاشورا مطرح می‌شود که در این مقال به بایسته‌های آن پرداخته می‌شود تا ناخودآگاه نبایدهای آن نیز برای خوانندگان تداعی گردد.

۱- بایسته‌های معرفتی

در اسلام و مذهب اهل بیت (ع) معرفت اساس همه اعمال را تشکیل می‌دهد. تا جایی که اصول دین تقلیدی نیست و انسان مسلمان باید با تحقق و بررسی به آن‌ها ایمان پیدا کند؛ یعنی این که انسان به یگانگی خداوند، رسالت پیامبران الهی و پیامبر گرامی اسلام و روز قیامت معرفت پیدا نماید. معرفت آن چنان اهمیت دارد که امام صادق (ع) می‌فرماید: «لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَمَلًا إِلَّا بِمَعْرِفَةٍ؛ خداوند عملی را بدون معرفت نمی‌پذیرد.»^۲

حتی نماز که مهم‌ترین عمل عبادی است، در مرتبه بعد از معرفت قرار دارد. امام کاظم (ع) می‌فرماید: «أَفْضَلُ مَا يَتَقَرَّبُ بِهِ الْعَبْدُ إِلَى اللَّهِ بَعْدَ الْمَعْرِفَةِ بِه الصَّلَاةُ؛ بهترین چیزی که بنده بعد از شناخت خدا به وسیله آن به درگاه الهی تقرب پیدا

۱. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ترجمه فرزاد قاسمی، ص ۱۵-۱۶.

۲. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۴۴.



می‌کند، نماز است.»^۲ حتی انتظار فرج که برترین اعمال است، در مرتبه بعد از معرفت قرار دارد. در حدیث دیگری امام موسی کاظم (ع) می‌فرماید: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ بَعْدَ الْمَعْرِفَةِ إِنْتِظَارُ الْفَرَجِ؛ بهترین عبادت بعد از شناختن خداوند، انتظار فرج و گشایش است.»^۴

در عزاداری نیز اصل بر معرفت است. کسی که برای مظلومیت امام حسین (ع) عزاداری می‌نماید و بر مصائب آن حضرت می‌گیرد، باید نسبت به خداوند، امام حسین (ع) و اهداف قیام او معرفت داشته باشد. تنها در این صورت است که فرهنگ عزاداری می‌تواند تأثیر خود را بر وی و جامعه عزادار به جای بگذارد. در اندیشه‌های آیت الله فضل الله با عنوان «جنبه فکری عزاداری» بر بعد معرفت و اندیشه تأکید فراوانی می‌نماید. ایشان در جنبه معرفتی عزاداری روی نکات ذیل تأکید می‌کنند:

احیای تاریخ یک امر تمدنی است

مسئله عزاداری اختصاص به اسلام تا مذهب اهل بیت (ع) ندارد. در همه تمدن‌ها و فرهنگ‌ها عزاداری، آن هم به روش‌های گوناگون وجود دارد. همه ملت‌ها برای خود مناسبت‌های حزن‌انگیزی دارند که به خاطر آن‌ها هر ساله دور هم جمع می‌شوند و یاد آن را گرامی می‌دارند و همین مناسبت‌هاست که به ملت جهان هویت می‌بخشد؛ بنابراین نمی‌توان بر پیروان اهل بیت عصمت و طهارت خرده گرفت که چرا با این که هزار و چند صد سال از شهادت امام حسین (ع) و یارانش در کربلا گذشته است، شیعیان و دوستداران حضرتش هر ساله جمع می‌شوند و به عزاداری برای آن حضرت می‌پردازند.

از سوی دیگر گرامیداشت این مناسبت‌ها باعث غنای تمدن‌های بشری می‌گردد و میراث عظیمی برای انسانیت به جای می‌ماند که در طول تاریخ برای

۳. ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۳۹۱.

۴. همان، ص ۴۰۳.



نسل‌های بعدی قابل استفاده است. آیت الله فضل الله احیای عاشورا را امری تمدنی می‌داند.

او در این باره می‌گوید: «مسئله بازخوانی تاریخ از طریق احیای مناسبت‌ها یک امر انسانی و متمدنانه است که همه ملت‌ها و جوامع بشری علی‌رغم گرایش‌ها و فرهنگ‌های متفاوت، اهتمام ویژه‌ای برای آن قائل هستند. می‌بینیم در دنیا امروز مرسوم است که ملت‌ها در سالروز پیروزی‌های ملی یا قومی خود در جنگی که صدها سال از وقوع آن سپری شده است، هر ساله گرد هم می‌آیند و مراسم بزرگداشت برگزار می‌نمایند.»^۵ از سوی دیگر امروز ما از گذشته‌مان جدا نیست. ما با بررسی گذشته می‌توانیم از دل حوادث و وقایع تاریخی درس‌هایی بگیریم که برای ما امروز ما مفید باشد. قرآن کریم نیز ما را به بررسی سرگذشت پیشینیان فرامی‌خواند؛ چون در سرگذشت آن‌ها درس‌های عبرت‌انگیز فراوانی برای ما وجود دارد: «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ؛ در سرگذشت آن‌ها درس عبرتی برای صاحبان اندیشه بود.»^۶

به نظر ایشان قضیه عاشورا قضیه‌ای انسانی است و ما توسط شعارهایی که امام حسین (ع) در کربلا مطرح کرد، به انسانی بودن عاشورا پی می‌بریم. امام حسین (ع) به همه انسان‌ها توجه داشت و به اعماق احساسات و نگرانی‌های او برای انسانیت خویش وارد شده بود.^۷

حادثه بزرگ عاشورا از بزرگ‌ترین و عبرت‌انگیزترین حوادث تاریخ اسلام است و چرایی و چگونگی پیدایی آن درس‌ها و عبرت‌های بسیاری برای جامعه اسلامی ما دارد و موسم عزاداری بهترین زمان برای بازگو کردن این درس‌ها و عبرت‌هاست. اگر چنین نگاهی به عاشورا و عزاداری‌ها نداشته باشیم، انتظار آن می‌رود که کربلاهایی دیگری نیز در میان رخ دهد.

۵. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۱۰ و ۱۱.

۶. یوسف: ۱۱۱.

۷. سید محمدحسین فضل الله، ثورة الحسين (ع)، قضية اسلامية انسانية، مقالات العاشوراء، سایت عربی بینات.



مجالس حسینی مجالس دعوت به اسلام است

مذهب اهل بیت (ع) همان اسلام اصیل است و پیشوایان دینی ما چیزی غیر از اسلام نداشتند. آنان از هر فرصتی برای دعوت به اسلام استفاده می‌کردند و منبرهای حسینی به عنوان گسترده‌ترین و پرمخاطب‌ترین رسانه، فرصت مناسبی برای دعوت به اسلام است. از این رو لازم است با استفاده از موسم عاشورا، اعتقادات و مفاهیم و احکام اسلامی در میان مردم مطرح شوند. مجالس حسینی فرصت مناسبی برای کسب معرفت و فرهنگ اسلامی است، واقعیتی که برخی‌ها به آن توجه کافی ندارند.

آیت الله فضل الله معتقد است:

«جنبش امام حسین (ع) در زنجیره برنامه ائمه (ع)، درآمد دعوت به شمار می‌آید. این جنبش سمبل نهضت اسلام با جنبه‌های گوناگون آن است. سخنانی که امام حسین با اتکا به امامت خویش بیان می‌کند، عین اهداف اسلام است. سخنانی که خط سیر کلی دعوت و جنبش را مشخص می‌کند.»^۸

«ما معتقدیم مجالس توصیه شده توسط اهل بیت (ع) مجالس دعوت به اسلام است. پس باید در جای جای این مجالس به این نکته توجه داشته باشیم تا مفاهیم عقیدتی و شرعی در ذهن همه نسل‌ها تقویت گردد.»^۹ از این رو لازم است که در مجالس عزاداری ضمن معرفی ابعاد گوناگون اسلام، با شبهاتی که در برابر اسلام مطرح می‌شوند، نیز مبارزه شود. درباره اسلام و مذهب اهل بیت (ع) و عزاداری توسط شبیه افکنان شبهات و سؤالات بسیاری مطرح می‌شود که با استفاده از ظرفیت عزاداری‌ها بدان‌ها پاسخ داده شود.

از سوی دیگر «واقعه کربلا واقعیتی برخاسته از مضامین اسلامی چون اصلاح امت پیامبر (ص)، امر به معروف و نهی از منکر و محقق ساختن عزت

۸. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ص ۲۵۵.

۹. همان، ص ۲۵۶.



بوده است. تمامی این مضامین، مضامینی اسلامی است که در واقعه کربلا هر یک به نسبت وضعیت و جایگاه خود، در خط‌مشی امام حسین (ع) تحقق یافته‌اند.^{۱۰}

«اسلامی بودن به این معناست که عرصه عاشورا عرصه دعوت به اسلام و التزام به آن شود. از این رو همه آن کسانی که عاشورا را گرامی می‌دارند و بدان ملتزم هستند، باید به اسلام ملتزم باشند. بر این اساس که حتی در زمینه سیاسی هم نباید عقیده‌ای غیر از اسلام داشته باشند. نباید غیر از اسلام حرکت دیگری داشته باشند؛ زیرا انسانی که برای خرد و وابستگی و انسانیت خود احترام قائل است، انسانی است که بر وابستگی به اسلام در خرد خود اصرار دارد. لذا نمی‌گذارد که اندیشه‌ای غیر از اسلام وارد خرد او شود و در قلب او دشمنان خدا جای گیرند و دوستان خداوند از آن بیرون شوند. وابستگی او به اسلام باید رنگ انقلابی داشته باشد و در هیچ خط اجتماعی و سیاسی دیگری حرکت ننماید مگر این که آن خط رویکرد اسلامی داشته باشد.»^{۱۱}

بنابراین مجالس عزاداری امام حسین (ع) مجالس ارتباط یافتن با اسلام است. اگر امام صادق (ع) می‌فرماید: «فَأُحْيُوا أَمْرَنَا، فَرَجِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَى أَمْرَنَا؛ پس امر ما را زنده بدارید. خدا رحمت کند کسی را که امر و راه ما را احیا کند.»^{۱۲} و نیز امام رضا (ع) نیز می‌فرماید: «مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يُحْيِي فِيهِ أَمْرَنَا لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ؛ هر کس در مجلسی بنشیند که در آن، امر ما احیا می‌شود، دلش در روزی که دل‌ها می‌میرند، نمی‌میرد.»^{۱۳} چون اهل بیت (ع) امری غیر از اسلام آینده‌نگر نداشته‌اند، لازم است مراسم و عزاداری‌های عاشورایی دستاوردهایی اسلام در برداشته باشند و مردم را حول محور امام حسین (ع) جمع کنند تا مردم از طریق ایشان با عقاید، شریعت و نهضت اسلامی آشنا شوند.

۱۰. سید محمدحسین فضل‌الله، حدیث عاشورا، ص ۱۰۲.

۱۱. سید محمدحسین فضل‌الله، عاشورا، قضیه، چالش و رویارویی، ترجمه محمدجمعه امینی، سایت فارسی بینات.

۱۲. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۲.

۱۳. علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۸.



در این میان، مسئولیت اصلی بر عهده علما و مبلغان دین است. آنان باید با داشتن درک عمیقی از معارف و فرهنگ اسلامی، با مسائل زمانه نیز آشنایی باشند. چون هدف این است که اسلام را وارد زمانه خود کنیم.^{۱۴}

اندیشه وحدت اسلامی، در عزاداری‌ها

وقتی موضوع وحدت اسلامی مطرح می شود، عده ای گمان می کنند که در این فرایند یا شیعه باید از اعتقادات و باورهای خود دست بردارد و سنی شود یا این که سنی از باورها و اعتقادات خود دست بردارد و شیعه شود. در حالی که این چنین نیست. وحدت اسلامی به این معناست که همه مسلمانان اعم از شیعه و سنی حول محور مشترکات خود جمع شوند و درباره اختلافات خود وارد بحث و گفتگو گردند.

آیت الله فضل الله در این باره می گوید: «حرکت در خط وحدت اسلامی به معنای دست برداشتن از باورها نیست. بلکه به این معناست که مسلمانان پیرامون مشترکات خود جمع شوند و در مسائل مشترک با یکدیگر همکاری داشته باشند و در مواردی که با هم اختلاف دارند، به گونه ای علمی و منطقی وارد گفتگو شوند. به ویژه در جاهایی که خطوط تماس مذاهب گوناگون به شمار می آیند.»^{۱۵}

قیام عاشورا به همه مسلمانان تعلق دارد و امام حسین (ع) پیشوای همه مسلمانان به شمار می آید. در واقعه کربلا هیچ چیز فرقه‌ای وجود ندارد. همه شعارهایی که در نهضت حسینی مطرح گردید، به عموم مسلمانان مربوط می شود. همه مفاهیم و ارزش‌هایی که در قیام کربلا مطرح گردید، مورد قبول همه مسلمانان است؛ بنابراین باید کوشش شود که از انجام هر گونه اقدامی که باعث فرقه‌ای شدن عاشورا و مجالس عزاداری می‌گردد، پرهیز شود.

۱۴. سید محمدحسین فضل الله، مجالس الحسین (ع) مجالس الدَّعوة إلى الله، مقالات العاشوراء، سایت عربی بینات.

۱۵. سید محمدحسین فضل الله، الإنطلاق فی خط الوحدة و أسلمة العاشوراء، مقالات العاشوراء، سایت عربی بینات.

آیت الله فضل الله می‌گوید: «بنابراین اشتباه است که عاشورا را اقدامی از سوی شیعیان علیه سنی‌ها بدانیم. خصوصاً این که یزید نماینده هیچ یک از ارزش‌های اسلامی سنی‌ها نیست که رد کردن آن ضدیت با این ارزش‌ها به حساب آید.»^{۱۶}

عزاداری باید تبلور وحدت امت اسلامی باشد، اما این به معنای دست برداشتن از اعتقادات مذهب اهل بیت (ع) نیست. آیت الله فضل الله که عمری را در راستای تثبیت و تقویت وحدت اسلامی و مبارزه با تفرقه و اختلاف در میان امت اسلامی گذراند، در این باره می‌گوید: «ما باید در مسیر وحدت اسلامی حرکت کنیم. ولی این بدان معنا نیست که از باورهای خود دست برداریم، بلکه معنای آن این است که همه مسلمانان بر اساس مشترکات خود گرد هم بیایند و در مسائل مشترک با یکدیگر همکاری کنند و در مسائلی که با یکدیگر اختلاف نظر دارند، با روش علمی و منطقی با یکدیگر به گفتگو بپردازند. خصوصاً در مناطقی که پیروان مذاهب گوناگون اسلامی در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند و خط تماس مذاهب گوناگون به شمار می‌آیند. با این حال دیده می‌شود که بعضی از مناسبت‌های اسلامی - همچون عاشورا- برای دامن زدن به تعصبات اسلامی استفاده می‌کنند. از این رو با توجه به جایگاه فقهی خود، حرام کرده‌ام که فردی شعاری را بلند کند که به حساسیت‌های فرقه‌ای دامن بزند یا سخنی بگوید که همین جهت‌گیری را داشته باشد.»^{۱۷}

بنابراین این گونه که برخی از دشمنان اسلام و مذهب اهل بیت (ع) قلمداد و تبلیغ می‌کنند، احیای عاشورا جنبه فرقه‌ای ندارد. هیچ‌چیزی در این عزاداری‌ها علیه مسلمانان اهل سنت جهان وجود ندارد. یزید و ابن زیاد نیز نماد اهل سنت نیستند. عاشورا برای حفظ اسلام و سلامت جامعه اسلامی در برابر انحرافات و کژی‌های یزید و یزیدیان بود و این هدف نیز عزاداری‌های حسینی باید محفوظ بماند.

۱۶. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۱۴.

۱۷. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۱۷.



پیوند با امامت در مجالس حسینی

امام حسین (ع) عنصر اساسی قیام عاشورا است. به حضور امام در واقعه کربلا، باید از منظر جایگاه ایشان به عنوان امام و پیشوای اسلام نگریست. آیت الله فضل الله تأکید می‌دارد که ارتباط ما با امام حسین (ع) به خاطر امام و پیشوا بودن ایشان است. او در این باره چنین می‌گوید:

«رابطه ما به عاشورا از خلال مطالعه شخصیت امام حسین (ع) معلوم می‌گردد؛ زیرا امام حسین (ع) در رابطه با ما صرفاً این نیست که پسر دختر پیامبر ماست تا بر اساس قوم و خویشی با او مربوط باشیم. ولی حسین (ع) امامی است که پیروی و اطاعت فرمان او، بر ما فرض و واجب است، او وارث انبیاست... بنابراین امام حسین (ع) برای ما همان کسی است که امامت را از پدرش با بیان و تصریح رسول خدا به ارث برده است و او شخصیتی است که با امامت خود وظیفه رسالت تمامی انبیا را به دوش دارد و همه وظیفه رسالت اسلام را که امر حمایت، حفظ، رعایت و اصلاح همه اموری که دیگران تحریف کنند، بدو واگذار شده است.

پس ما بدین سبب با امام حسین (ع) مرتبط شده‌ایم که او امام ماست و از او مشروع بودن گفتار، حرکت و مواجهه با دشمن و ... را فرامی‌گیریم؛ زیرا امام (ع) در خط رسول خدا حرکت می‌کند و در تمامی منش و رفتارش، روح رسول خدا و ظرفیت وجودی او را در سراسر زندگی و حیاتش تجسم می‌بخشد»^{۱۸}

از سوی دیگر «دور کردن جنبه فکری از قضیه عاشورا ممکن است به ایجاد فهم نادرست از قضیه عاشورا بینجامد. شاید بعضی شیوه امام حسین (ع) برای مقابله با واقعیت باطل و حاکمیت منحرف را نه یک شیوه عام اسلامی که شیوه خاص حسینی قلمداد کنند و فکر کنند که امام حسین (ع) به خاطر ویژگی‌های فردی خود دست به قیام زد. چرا که غرق شدن در جنبه فردی مصیبت ارتباط با

امام حسین (ع) ارتباطی فردی می‌سازد و موجب می‌شود که انسان به جای ارتباط با رسالت امام حسین (ع) با شخص او پیوند بخورد.^{۱۹} ایشان می‌گویند: «در این زمینه از نویسندگان و مؤلفان و دعوتگران به اسلامی می‌خواهیم که شخصیت امام حسین (ع) را تجزیه نکنند؛ زیرا امام حسین (ع) پیشوای اسلام بود و به اعتقاد ما شیعیان، امامت او تداوم رسالت و نبوت است. او همواره در راه دعوت به اسلام زیست و با گفتار و رفتار و موضع‌گیری‌های خود، مفاهیم اسلام را ریشه‌دار ساخت.»^{۲۰}

به فرموده پیامبر خدا (ص): «الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ إِمَامَانِ قَامَا أَوْ قَعَدَا؛ حسن و حسین دو امام هستند، قیام کنند یا قعود کنند.»^{۲۱} بنابراین صلح حسنی و قیام حسینی بر اساس جایگاه امامت آن دو بزرگوار صورت گرفته است؛ بنابراین تمام رفتارها، گفتارهای و موضع‌گیری‌های امام حسین (ع) در نهضت کربلا مشروعیت بخش تمام حرکت‌های انقلابی و اصلاحی دیگری است که در جهان بدهد.

آشنایی با اهداف قیام حسینی

یکی از مهم‌ترین بایسته‌های معرفتی در عزاداری برای سید الشهداء (ع) آشنایی عزاداران با اهداف قیام امام حسین (ع) است. عزاداری‌ها باید به گونه‌ای باشند که عزاداران را با اهداف نهضت حسینی آشنایی نمایند. مردم در پای منبرهای عاشورایی با زمینه‌های قیام آن حضرت آشنا شوند تا هر زمان که شرایطی مشابه پیش آمد، با الگوگیری از عاشورا به انجام وظیفه اسلامی خود مبادرت بورزند.

از ابتدای شکل‌گیری نهضت عاشورا، امام حسین (ع) برای حرکت خود اهداف مشخصی را بیان نمود. در این میان مهم‌ترین شعارها و اهداف قیام کربلا عبارت‌اند از:

۱۹. سید محمدحسین فضل‌الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۳۵-۳۶.

۲۰. همان، ص ۵۱.

۲۱. علامه مجلسی، بحارالانوار، جلد ۴۳، ص ۲۹۱.



امر به معروف و نهی از منکر: «وَأَمَّا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدَى، أُرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ؛ مِنْ بَرَايَ إِصْلَاحِ أُمَّةٍ جَدَمَ قِيَامِ كَرْدَمِ وَ مِي خَوَاهِمِ أَمْرِ بِي مَعْرُوفِ وَ نَهْيِ أَزْ مَنكَرِ كَنَمِ.»^{۲۲}

رد بیعت یزید: «لَا وَاللَّهِ لَا أُعْطِيكُمْ بِيَدِي إِعْطَاءَ الدَّلِيلِ، وَلَا أَقْرَأُ لَكُمْ إِقْرَارَ الْعَبِيدِ؛ نَه! بِي خُدا سُوْگَنْد دَسْت ذَلْت بِي شَمَا نَمِي دِهِيْمِ وَ چُون بَرْدِگَانِ تَصْمِيْمِ شَمَا رَا نَمِي پِذِيْرِيْمِ.»^{۲۳}

ذلت ناپذیری: «أَلَا وَ إِنَّ الدَّعِيَّ بْنَ الدَّعِيِّ قَدْ تَرَكَنِي بَيْنَ اثْنَتَيْنِ بَيْنَ السَّلَّةِ وَ الدَّلَّةِ وَ هَيْهَاتَ لِي ذَلِكَ هَيْهَاتَ مِمَّا الدَّلَّةُ. أُنْبَى اللَّهُ ذَلِكَ وَ رَسُوْلُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ؛ آگَاهِ بَاشِيْدِ كِي فَرُوْمَايِي، فَرَزَنْدِ فَرُوْمَايِي، مَرَا دَرِ بِيْنِ دُو رَاهِي شَمَشِيْرِ وَ ظَلَّتْ مَخِيْرِ قَرَارِ دَاَدِي اسْتِ وَ اِيْنِ اَزْ مَا بِي دُورِ اسْتِ. هِيْهَاتِ كِي مَا زِيْرِ بَارِ ظَلَّتْ بَرُوِيْمِ، زِيْرَا خُدا وَ پِيَاْمَبْرَشِ وَ مُؤْمِنَانِ اَزْ اِيْنِ كِي مَا ظَلَّتْ رَا بِيْذِيْرِيْمِ دَرِيْغِ دَارَنْدِ.»^{۲۴}

مبارزه با ستم: «وَ اِنِّي لَا اَرَى الْمَوْتَ اِلَّا سَعَادَةً وَ الْحَيَاةَ مَعَ الظَّالِمِيْنَ اِلَّا بَرَمًا؛ مَن مَرِگِ رَا جِزْ سَعَادَتِ وَ زَنْدِگِي بَا سَتْمَكَارَانِ رَا جِزْ بَدْبَخْتِي وَ نَنِگِ نَمِي دَانَمِ.»^{۲۵}

«اینها برخی از شعارهای امام حسین (ع) بود. باید توجه داشت که این شعارها خاص تاریخی نبوده است که آن حضرت زندگی می کرده است تا مسئله ویژه ای برای آن همان زمان بوده باشد. بلکه اینها شعارهای تمام دوران تاریخ بشری است. اینها شعارهای اسلامی برای تمام زمانهاست.»^{۲۶}

آیت الله فضل الله معتقد است که در جنبه فکری باید این اهداف پرداخته شود؛ زیرا «استفاده نکردن از شیوه های علمی و فکری در بررسی قضیه عاشورا ممکن است به خدشه دار شدن مفاهیم انقلاب امام حسین (ع) بینجامد... ممکن است

۲۲. علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹.

۲۳. همان، ج ۴۵، ص ۸۳، باب ۳۷.

۲۴. همان، ج ۴۵، ص ۸۳، روایت ۱۰.

۲۵. همان، ج ۴۴، ص ۱۹۲، روایت ۴.

۲۶. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ص ۴۸.

چیزهایی که روضه‌خوانان مطرح می‌کنند، با مفاهیم اصیل اسلامی منافات داشته باشند یا در ارائه تصویر، از خط تعادل خارج شده باشند و یا به دور از احساسات و اندیشه‌های رسالتمدارانه، عزاداری را در دایره تنگ تعصبات خانوادگی محدود سازند. این کار ممکن است تأثیر منفی روی اذهان عموم مردم به جای بگذارد.^{۲۷}

«عاشورا مضامین فکری و فقهی بسیاری دارد که بایستی با تجزیه و تحلیل علمی و دقیق به جزئیات آن واقف گردیم. بدین ترتیب عاشورا به یک فرصت برای برنامه‌ریزی دقیق مسائل اسلامی در آینده دور و نزدیک تبدیل می‌شود و سبب می‌شود که اسلام اساس فکر، عاطفه و زندگی ما را تشکیل دهد.»^{۲۸} بنابراین عاشورا فرصت مناسبی برای آشنا شدن با اهداف قیام حسینی است. با آشنا شدن عزاداران با این اهداف، آنان در حقیقت با اهداف اسلام آشنا می‌گردند.

عاشورا در متن عرصه سیاسی

برخی‌ها گمان می‌کنند که عاشورا صرفاً یک مراسم دینی برای اشک ریختن و کسب اجر و پاداش الهی است. حتی اگر مجالس عزاداری نیز برپا می‌کنند با روضه‌خوانان شرط می‌کنند که نباید از مصیبت‌خوانی دور شوند. این نگرش در میان بسیاری از مردم وجود دارد، فرقی ندارد که شخصیت‌های دینی و علمایی باشند یا اجتماعی و اقتصادی. اینان دوست ندارند روضه‌خوانان به گونه‌ای از قیام حسینی سخن بگویند که با سیاست کشور یا سیاست بین‌المللی و منطقه تعارض داشته باشد. به نظر آنان عاشورا یک مناسبت دینی است و نباید آلوده مسائل سیاسی شود.

اما آیت الله فضل الله معتقد است: «ارزش حرکت امام حسین (ع) در عاشورا این است که انسان هر جا در برابر حکومت جائز و حاکم زورگو و منحرف از اسلام قرار گیرد، موضع سیاسی می‌گیرد. زمانی که از عاشورا به عنوان حرکت

۲۷. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۳۴-۳۵.

۲۸. همان، ص ۳۶.



سیاسی سخن می‌گوییم، بر آن نیستیم که آن را از ویژگی دینی بالاتر ببریم؛ بلکه می‌خواهیم بر ویژگی سیاسی آن تأکید کنیم. اصلاً چه کسی گفته است که دینی بودن یک حرکت به معنای دور بودن از جنبه سیاسی است؟»^{۲۹}

مجالس حسینی باید بتوانند با استفاده از قیام حسینی و حادثه کربلا برای مسائل و چالش‌های سیاسی جهان اسلام راهکارهایی درخور بیابند. خطبا باید بکوشند با الهام‌گیری از قیام عاشورا راه مقابله با یزیدها و ابن زیادهای امروز را ارائه نمایند. نوحه‌خوانان باید در جهت افزایش آگاهی‌های دینی و حماسی از کربلای حسینی استفاده نمایند. اصولاً مجالسی، مجالس عزاداری برای سرور و سالار شهیدان است که با بهره‌گیری از عاشورا و کربلا، برای اصلاح بسیاری از دردها و مشکلات سیاسی امروز ما نسخه درمانی ارائه کند.

عاشورا حرکتی اصلاحی است

قیام حسینی برای اصلاح امت اسلامی صورت گرفت. چون هم در سطح حاکمیت، هم در سطح مردم و هم در سطح مبانی و ارزش‌ها، جامعه اسلامی دچار دگرگونی شده بود. از این رو لازم بود تا بهترین فرد امت اسلامی که در روش، منش و اندیشه خود پیشوای مسلمانان است و بیش از هر کس دیگری به جایگاه دیانت نزدیک‌تر است، برای اصلاح وضعیت موجود قیام نماید.

آیت الله فضل الله در این زمینه می‌گوید: «امام حسین (ع) سپس نوع نهضت خود را بیان می‌کند؛ رهنمودی که می‌تواند سرمشق هر حرکت اسلامی باشد. ایشان با تعبیر «اصلاح در امت جدم» به ما می‌فهماند که چنانچه جامعه اسلامی در تمامی زمینه‌ها به فساد گرفتار باشد، ضروری است که حرکتی اصلاح‌گرانه انجام بگیرد.»^{۳۰} بنابراین همان‌طور که امام حسین (ع) با مقایسه واقعیت‌ها با مسیر درست حرکت، توجه مردم را به این انحرافات متوجه ساخت ما نیز باید هر یک از مراسم عاشورایی خود را محمل بازبینی واقعیت‌های خویش قرار دهیم تا

۲۹. سید محمدحسین فضل الله، سیره اهل بیت (ع)، ترجمه محمد محقق بلخی، علی‌رضا اخلاقی و محمدجمعه امینی، ص ۴۳۰.

۳۰. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ص ۲۷۳.

در نقش تاریخی خود، از واقعیت‌های حاکم بر زمانه خود غافل نگردیم و اگر فقط به بررسی جامعه دوره یزید و ابن زیاد بسنده کنیم و از بررسی وضعیت و واقعیت‌های امروز جامعه خود غفلت کنیم، نشان دهنده آن است که به درک درستی از امام حسین (ع) و عاشورای او نرسیده‌ایم.

۲- بایسته‌های روشی

رعایت موازین و احکام دینی

برخی‌ها چنین ترویج می‌کنند که به نام عزاداری امام حسین (ع) می‌شود هر کاری انجام داد، حتی اگر این کارها در مبانی و اعتقادات اسلام ریشه نداشته باشند؛ حال آن که عزاداری برای امام حسین (ع) یکی از مهم‌ترین نمادهای التزام و پایبندی به شعائر دینی است؛ بنابراین بسیار ضروری است که روش‌های عزاداری با مبانی، احکام و موازین دینی همخوانی داشته و در تضاد با آن‌ها نباشند. از این رو لازم است که همه ابزارهای سنتی عزاداری از نظر شرعی مورد بررسی قرار گیرند: «زیرا بعضی از مظاهر عزاداری (نظیر قمه‌زنی) هم به عنوان اولیه و هم به عناوین ثانویه، شرعاً حرام هستند.»^{۳۱}

به نظر آیت الله فضل الله قمه‌زنی و نظایر آن جزو شعائر دینی نیستند^{۳۲} چون گنجاندن عملی در شعائر عملی دین، توقیفی است؛ یعنی باید بیانی از شریعت دال بر جزو شعائر بودن آن صادر شده باشد و چون از پیامبر یا امام، نصی مبنی بر شعائر بودن قمه‌زنی و نظایر آن صادر نشده است، نمی‌توان آن را جزو شعائر دینی قرار داد. آیت الله خوئی (ره) در پاسخ به سؤالی درباره خونین کردن سر و موارد مشابه آن چنین می‌گوید: «نصی درباره شعائر بودن آن وارد نشده است؛ بنابراین راهی برای حکم کردن به استحباب آن وجود ندارد.»^{۳۳}

از سوی دیگر قمه‌زنی و زنجیرزنی و امور مشابه آن، به جان ضرر می‌رسانند. آیت الله فضل الله از جمله فقیهانی است که اضرار به نفس را مطلقاً

۳۱. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۴۴.

۳۲. همان، ص ۴۴.

۳۳. سید ابوالقاسم خوئی، المسائل الشرعية، ج ۲، ص ۳۲۷.



حرام می‌دانند. چه این کارها به هلاکت منجر شوند یا به هلاکت منجر نشوند و چون مصداق ضرر به نفس می‌باشند، به عنوان اولی حرام هستند. حتی اگر اضرار به نفسی که منجر به هلاکت نشود حرام نباشد باز به معنای جواز شرعی انجام چنین کارهایی نیست؛ زیرا به عناوین ثانویه برخی از افعال مباح نیز حرام می‌شوند؛ بنابراین قمه‌زنی و نظایر آن چون موجب وهن مذهب هستند، به عناوین ثانویه نیز حرام هستند. آیت الله خوئی (ره) در پاسخ به سؤالی در این باره می‌گوید: «اگر موجب ضرر چشمگیر شود یا مستلزم هتک و توهین باشد، جایز نیست. والله العالم.» سپس در ادامه جواب، توضیح می‌دهد که منظور از هتک و توهین «آن چیزی است که در نظر عرف رایج، مستلزم ذلت و وهن مذهب باشد.»^{۳۴}

امروز چه بسیار مردمی که به خاطر همین صحنه‌های غیرانسانی قمه‌زنی و تیغ‌زنی به نظر تحقیرآمیز به دین و مذهب نگرسته و از آن دور می‌شوند. از سوی دیگر ایشان معتقدند: «باید گفت که هیچ یک از این کارها همدردی به حساب نمی‌آید؛ زیرا امام حسین (ع) در حالی مجروح شد که برای حق و عدالت می‌جنگید و خود او با شمشیر به سر خود نزد. همدردی این است که انسان در حین جهاد مجروح شود.»^{۳۵}

استفاده از منابع معتبر در عزاداری

در طول تاریخ یکی از چالش‌های عزاداری، فقدان متون معتبر و درستی است که روایتگر حادثه کربلا باشند. به این دلیل به مرور ایام روایت قضیه کربلا دستخوش تحریفات فراوانی گردیده است، حال آن که بازخوانی مصائب کربلا با عظمتی که به بزرگی همه تاریخ دارد، به منابع معتبری نیاز دارد.

غلبه جنبه مصیبت باعث شده است که برخی از متون ضعیف وارد روضه خوانی‌ها شود. در برخی از این متون برای این که اشک بیشتری از عزاداران

۳۴. سید ابوالقاسم خوئی، المسائل الشرعیة، ج ۲، ص ۳۳۹.

۳۵. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامیة حول عاشوراء، ص ۴۸.

بگیرند، امام حسین (ع) را در اوج عزت و سربلندی قرار داشت، فردی ضعیف و درمانده نشان می دهند. با همه اینها این متون تاریخی نیز از هر گونه بررسی و نقادی برکنار مانده اند. «مشکل ما، بلکه علت جلوگیری از بررسی متون تاریخی مربوط به قیام امام حسین (ع)، سنت ها، عادات و ذهنیت گریه و همنوایی بیشتر ما با مصیبت است تا پیام و رسالت عاشورا.»^{۳۶} از این رو لازم است که این متون تاریخی مورد بحث و بررسی دقیق علمی قرار گیرند تا به سیمای نورانی امام حسین (ع) و نهضت عظیم کربلا خدشه ای وارد نشود.

آیت الله فضل الله ضمن تأکید بر جنبه عاطفی، منابع معتبری را برای بیان این واقعه معرفی می نماید. او می گوید: «شاید معتبرترین منابعی که از سیره حسینی گفته اند، آنچه در تاریخ طبری و اللهوف فی قتلی الطفوف تألیف سید ابن طاووس آمده است، باشد. وقتی این دو متن را بررسی کنیم، توازن و تعادلی معقول را در طرح و تبیین این واقعه، با توجه به شرایط طبیعی و توانایی های درونی آن ملاحظه می کنیم.»^{۳۷}

در طول تاریخ، حادثه عاشورا به مهم ترین محمل برای نشان دادن پیوند فکری و عاطفی با مکتب اهل بیت (ع)، گریه به عنوان مهم ترین عنصر عزاداری و روضه خوانان به عمده ترین صحنه گردانان این مراسم تبدیل گردیدند. به مرور روضه خوانان و مداحان برای تحریک بیشتر عزاداران و گرفتن اشک بیشتر، به دخل و تصرف در بیان وقایع عاشورایی پرداختند. تا این که «مرحوم سید محمد محسن الامین متوجه این نکته گردید و کتاب المجالس السنیة را به عنوان تجربه ای موفق در این زمینه نوشت. این کتاب در بردارنده مجالسی عاشورایی است که ایشان آن ها را از روایت هایی که از دید او قابل قبول بود، استخراج کرده، به تعزیه خوانان عرضه داشته است. اگر چه برخی معتقدند که این تجربه کاملاً موفق نبوده، ولی در هر صورت گامی به جلو محسوب می گردد. هم چنین

۳۶. سید محمدحسین فضل الله، عاشوراء، تأملات فی السیرة والروایات، مقالات العاشوراء، سایت عربی بیانات.

۳۷. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ص ۲۸۴-۲۸۵.



شهید مطهری در کتاب حماسه حسینی پرسش‌هایی را در این خصوص مطرح می‌کند.^{۳۸}

امروز هم بر محققان و پژوهشگران اسلامی، آنانی که دغدغه دین، مکتب، مذهب و عاشورای حسینی را دارند است که با استفاده از تمام ابزارهای موجود، متنی معتبر را برای بازخوانی قیام کربلا فراهم کنند تا این متن معتبر در میان جوامع اسلامی و شیعی ترویج شود و جلوی بسیاری از تحریفات و جعلیات در قیام حسینی گرفته شود.

پرهیز از تحریف محتوا و مفاهیم نهضت عاشورا

قیام عاشورا، مانند هر پدیده تاریخی دیگری، همواره در معرض تحریف قرار دارد. این تحریفات گاهی آگاهانه توسط دشمنان صورت می‌گیرد، ولی گاهی دوستان و هواداران امام حسین (ع) نیز ناخودآگاه دست به تحریف قیام عاشورا می‌زنند. اینان با هدف جذب مخاطب و پرشور کردن مجالس حسینی از اشعار، داستان‌ها و تعبیری استفاده می‌کنند که با مفاهیم اسلامی و عاشورایی در تضاد هستند.

آیت الله فضل الله در این خصوص می‌گوید: «ضرورت دارد چه در عزاداری‌های سنتی و آیینی عامیانه و چه در روش‌های متنوع دیگر مثل تولیدات سینمایی و تئاتری و تلویزیونی، به محتوای عاشورا توجه نمود. اهمیت این مسئله از آنجا ناشی می‌شود که ذهنیت روضه‌خوان، مداح، کارگردان یا نویسنده فیلم‌نامه ممکن است باعث تغییر و خدشه‌دار شدن مفاهیم اصیل نهضت حسینی گردد.»^{۳۹} به بهانه گرفتن اشک از عزاداران گاهی چیزهایی مطرح می‌شود که با مفاهیم و محتوای عاشورا در تضاد هستند یا باعث کوچک شدن این قیام می‌شوند.

۳۸. همان، ص ۲۸۵.

۳۹. سید محمدحسین فضل الله، نظره اسلامیة حول عاشوراء، ص ۵۳.



برای نمونه سید حیدر حلی در قصیده حسینیّه خود، خطاب به امام مهدی (عج) چنین می‌گوید:

واستأصلی حتی الرضیع لآل الحرب والرضیعة

«حتی شیرخوارگان بنی‌امیه را نیز ریشه کن.» او با صدای بلند از امام زمان می‌خواهد که حتی اطفال شیرخوار بنی‌امیه را نیز از بین ببرند. در حالی که در آموزه‌های دینی و انسانی هیچ کس سنگینی بار دیگر گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد. چنین درخواستی از امام (عج) با آموزه‌ها و اهداف قیام حسینی نیز در تضاد است.

در موردی دیگر، یک شاعر از زبان ائمه (ع) چنین می‌گوید:

ساده نحن و الناس عبید ولنا طارف العلی والتلید

وابونا محمد سید الناس وأجر بولده أن یسودوا

«ما آقاییم و مردم، برده هستند. جایگاه‌های والا به ما تعلق دارد. پدر ما حضرت محمد سرور مردم است. این رو سزاوار است که فرزندان او، آقا و سرور باشند و حاکم باشند.» روشن است که چنین برداشت‌هایی با مفاهیم دینی و انسانی متضاد هستند. فرهنگ اسلامی فرهنگ برده پروری نیست. نظام اسلام نظام طبقاتی نیست. این‌گونه نیست که برخی‌ها به خاطر وراثت حاکم و آقا باشند و برخی دیگر محکوم و برده. آیا رواست که چنین برداشت‌های غیرانسانی و غیردینی را به اسلام و مکتب اهل بیت (ع) نسبت دهیم؟

در موردی دیگر، برخی سعی کرده‌اند که قیام امام حسین (ع) و نهضت کربلا را درگیری میان بنی‌هاشم و بنی‌امیه جلوه دهند. برداشتی که با اندیشه‌های دینی همخوانی ندارد.

عبد شمس قد اضرمت لبنی هاشم حرباً یشیب فیها الولید

فابن حرب للمصطفی وابن هند لعلی و للحسین یزید



«بنی‌امیه جنگی را علیه بنی‌هاشم را به راه انداختند که نوزادان در آن پیر شدند؛ بنابراین ابوسفیان برای پیامبر و معاویه برای علی و یزید برای حسین وجود دارد.»^{۴۰}

در این برداشت، تمام نبردهایی که در اسلام رخ داده، خانوادگی جلوه داده شده است؛ یعنی قیام و انقلاب عاشورا در ادامه رقابت‌هایی است که پیش از اسلام در دوره جاهلیت میان بنی‌هاشم و بنی‌امیه جریان داشته است. همه این نگاه‌ها فرو کاستن از مقام و جایگاه امام حسین (ع) و نهضت عاشوراست. همه این حرف و حدیث‌ها به نوعی تحریف کردن مفاهیم و مبانی قیام عاشوراست. آیت الله فضل الله معتقد است که باید مفاهیم عاشورایی را آن‌گونه که هستند به مردم و جهانیان ارائه کنیم و عزاداری‌های خود را از تحریف‌ها و محتوایی که با مبانی دینی ما در تضاد هستند، پیرایش نماییم.

حفظ آیین‌ها و سنت‌های عزاداری

برای عزاداری امام حسین (ع) سنت‌ها و مراسم دیرپایی در جوامع اسلامی و شیعی وجود دارد. سادگی و خلوص، شور و حماسه و عظمت و جمعیت از مهم‌ترین برجستگی‌های عزاداری‌های سنتی به شمار می‌آیند. سنت‌هایی که در باورهای دینی و مذهبی و آداب و رسوم عزاداران ریشه دارد.

آیت الله فضل الله با درک اهمیت روش‌های سنتی و بومی، بر حفظ و پالایش این سنت‌ها تأکید ورزیده، می‌گوید: «سادگی و بی‌آلایشی این سبک‌ها، تداوم نهضت حسینی را در حال و آینده تضمین می‌کند و این جوشش مردمی، دستاوردهای مهمی برای به وجود آوردن نسل‌هایی عاشورایی در همه زمان‌ها و مکان‌ها در پی دارد. همین شیوه سنتی بوده است که برای بیش از چهارده قرن، قضیه عاشورا را تداوم بخشیده است. هر گونه خدشه‌دار کردن این امر، باعث تحلیل رفتن و اضمحلال قضیه عاشورا را در باور عمومی مردم می‌گردد.»^{۴۱}

۴۰. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۵۴-۵۷ (با اندکی تلخیص).

۴۱. همان، ص ۴۳.

آیت الله فضل الله بر به راه انداختن دسته‌ها و هیئت‌های عزاداری تأکید می‌نماید و آگاهی و بصیرت را از بایسته‌های ضروری آن‌ها می‌داند: «من بر به راه انداختن دسته‌ها و هیئت‌های عزاداری تأکید و اصرار دارم؛ زیرا حرکتی است برخاسته از متن مردم با همه اقشار آن از پیر و جوان و زن و مرد و به گونه‌ای به راه می‌افتد که گویی به همان افقی که امام حسین (ع) برای پیروان خود گشوده است، می‌روند؛ اما به عقیده من این هیئت‌ها نباید فقط به بعد مصیبت و حزن عاشورا نظر داشته باشند و باید در جایی که وضعیت سیاسی مساعد طرح ابعاد سیاسی عاشورا نیست، حداقل به ابعاد اجتماعی و اخلاقی عاشورا توجه داشته باشند. بعد سیاسی را هم می‌تواند با کشاندن بحث به گذشته و تاریخ مطرح کرد تا مردم مشابه کنونی و آینده آن را درک کنند.»^{۴۲}

درباره سفره‌هایی که به نام امام حسین (ع) برای عزاداران گسترانیده می‌شوند، نیز می‌گوید: «این کار نوعی ابراز محبت به اهل بیت و امام حسین (ع) است. سفره‌هایی که به نام امام حسین (ع) گسترده می‌شوند، کارکرد اجتماعی دارد؛ یعنی مردم به یاد امام حسین و مصیبت او گرد هم می‌آیند و به نام او در فضایی جمعی و مثلاً سفره غذا دور هم جمع می‌شوند و در امور دیگر و گام‌های مهم‌تر مانند انقلاب هم با نام حسین با یکدیگر پیمان می‌بندند. گستردن سفره به نام آن حضرت عملی اجتماعی است که محبت امام را زنده نگه می‌دارد؛ زیرا در راه خدا و نثار روح حسین (ع) چنین هزینه‌هایی می‌شود؛ اما من دوست دارم که فقرا را به چنین سفره‌هایی دعوت کنند. چه این که آنان کمتر رنگ چنین غذاهایی را می‌بینند.»^{۴۳} چون این سفره‌ها در راه خدا و به نام حسین (ع) گسترده می‌شوند و در قالب اطعام، توجه و علاقه مردم و به ویژه کودکان به اسلام و امام حسین (ع) جلب می‌شود؛ اما نیازمندان جامعه نباید فراموش شوند. چون آنان در روزهای دیگر توان خوردن غذاهای بهتری را ندارند.

۴۲. سید محمدحسین فضل الله، فقه زندگی، ص ۲۶۱-۲۶۲.

۴۳. همان، ص ۲۶۱.



استفاده از ابزارهای جدید

اما تاریخ همیشه در حال تغییر و تحول است و پیشرفت‌های مهمی در عرصه‌های روش‌ها و ابزارها رخ می‌دهد. آیت الله فضل الله با تأکید بر پیگیری تحولات فرهنگی و هنری جهان، معتقدند که همپای عزاداری‌های سنتی، باید از ابزارهای جدیدی نظیر تئاتر و سینما استفاده نمود. این کار باعث می‌شود که ارزش‌ها، ریشه‌ها و فضای عاشورا به انسان معاصر عرصه شود و قضیه عاشورا در کنار جنبه خاص اسلامی آن، جنبه انسانی و جهانی نیز پیدا کند؛ اما استفاده از این ابزارهای نوین به توانایی‌های ابتکاری در عرصه‌های سینما، تلویزیون، تئاتر، تألیف، کارگردانی و تربیت هنرمندان نیاز دارد؛ اما خطوط انقلابی و هویت دینی عاشورا باید حفظ شود. به شرطی که حرمت، جایگاه و تقدس شخصیت‌های عاشورایی حفظ گردد، مانعی برای ایفای نقش شخصیت‌های عاشورا در تئاتر یا سینما وجود ندارد.^{۴۴}

«آنچه مهم است باقی ماندن اصالت، پویایی و استقامت اندیشه عاشورایی است؛ اما شیوه‌های بیان، تابع شرایط عینی و وضعیت فکری و شعوری عام جامعه هستند و همان‌طور که لباس پوشیدن یا شیوه زیستی ما نسبت به گذشته متفاوت گشته است، این شیوه‌ها نیز تغییر می‌کنند. ما باید شیوه بازخوانی خاطرات خود و تمامی شیوه‌هایی که می‌تواند آن‌ها را در وجدان آگاه انسان معاصر امتداد دهد، پیشرفت دهیم.»^{۴۵}

در رابطه با به‌کارگیری لحن‌های غنائی در نوحه‌خوانی می‌گوید: «حکم این مسئله با توجه به اختلاف فتاویٰ علما متفاوت است. علمای مشهور معتقدند که غنا [ترانه‌خوانی] حتی مرثی اباعبدالله (ع) نیز جایز نیست.»^{۴۶} آیت الله فضل الله ضمن تأکید بر به‌کارگیری از ابزارهای جدید در عزاداری معتقدند که نوحه‌خوانی‌ها نباید به سمت موسیقی غنائی برود.

۴۴. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۴۸-۴۹.

۴۵. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ص ۳۱۰-۳۱۱.

۴۶. همان، ص ۲۶۶.



درباره شنیده شدن صدای نوحه‌خوانی زنان نیز می‌گوید: «آنچه حرام است، صدای تحریک کننده است. چون خداوند می‌فرماید: «فَلَاتَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ؛ پس به گونه‌ای هوس‌انگیز سخن نگویند که بیمار دلان در شما طمع کنند.» بنابراین اگر خواندن بانوان مستوجب حرام گردد، حرام خواهد بود و در غیر آن حرام نمی‌باشد.»^{۴۷}

۳- بایسته‌های عاطفی

تأکید بر بعد عاطفی عزاداری

بعد عاطفی قیام عاشورا یکی از مهم‌ترین ابعاد آن است. از این رو ضروری است که در مراسم عزاداری امام حسین (ع) جایگاه آن حفظ شود. اگر بر بعد فکری قیام و عزاداری تأکید می‌شود، به معنای فرو کاستن از جنبه عاطفی آن نیست. آیت الله فضل الله همان‌قدر که بر جنبه فکری می‌کند، بر جنبه عاطفی عزاداری نیز تأکید می‌نماید. ایشان معتقدند به همان میزان که جنبه فکری، به قیام عاشورا جنبه عقلانی می‌بخشد، جنبه عاطفی ایجاد شور و حماسه می‌نماید. تأکید بر جنبه عاطفی قیام کربلا باعث می‌شود که در قالب عزاداری بر مصائب اهل بیت (ع) اندیشه‌ها و مفاهیم دینی در امت اسلامی نهادینه شوند.

آیت الله فضل الله معتقد است: «جنبه عاطفی از مسائل مهم عزاداری است و به چند دلیل باید حفظ شود:

عاطفه از ویژگی‌های ذاتی مناسبت است، زیرا عاشورا ماهیتی مصیبت‌بار و اندوهناک دارد و جدایش بین آگاهی مردم و شیوه عاطفی عزاداری به معنای دور کردن شیء از ذات خود است و موجب دور انداختن مهم‌ترین عنصر حیاتی عزاداری می‌شود.

عاطفه به خاطر تأثیرگذاری بر احساسات بشری و ایجاد رابطه عاطفی بین مردم و صاحبان مناسبت، باعث تداوم مناسبت در زندگی بشر می‌گردد.

۴۷. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ص ۲۶۷.



درست مثل رابطه‌ای که بین انسان و کسی که او را دوست دارد، وجود دارد. این امر پیامدهای مثبت مهمی در بعد درونی انسان دارد و احساسات او را به سمت جنبه انقلابی قضیه سوق داده و آثار مشابهی را بر جنبه اسلامی و انقلابی معاصر انسانی در بر خواهد داشت.

شیوه عاطفی یکی از انواع پرورش آگاهی است. آگاهی‌ای که قضیه عاشورا به درون انسان پیوند می‌زند. درست مثل این که قضیه عاشورا یکی از قضایای کنونی ماست.

این مسئله را در روند سنتی ارتباط انسان با مفاهیم دینی ملاحظه می‌کنیم. آگاهی باعث می‌شود انسان همیشه آمادگی لازم را برای پویاسازی مفاهیم در واقعیت و حمایت از آن‌ها از طریق مقابله با چالش‌هایی که از سوی دیگران علیه آن‌ها دامن زده می‌شود، حفظ کند. گویا که این حرکت‌های مخالف علیه شخص خود او صورت گرفته‌اند. این امر باعث می‌شود که مسائل دینی و مذهبی جزو مسائل حساس میدان مبارزه قرار گیرند.

خالی کردن عاشورا از جنبه عاطفی و اکتفا به محتوای فکری باعث می‌شود که قضیه عاشورا مثل سایر قضایای تاریخی مربوط به درگیری حق و باطل که زمان از آن‌ها گذشته است، به قضیه خشک و جامد در باور انسان‌ها تبدیل شود، زیرا انسان کنونی آن چنان درگیر مسائل و مشکلات دشواری است که فکر و آگاهی او همیشه تحت فشار قرار دارد و انسان فرصتی برای پرداختن به قضایای تاریخی پیدا نمی‌کند. این امر موجب می‌شود که جز در مواردی نادر، قضیه تاریخی فراموش شده و مورد بی‌توجهی قرار گیرد. ممکن است بعضی از قضایای تاریخی با سرعت مطرح شوند ولی تحت تأثیر فشارهایی که به انسان وارد می‌شوند، خیلی زود ذوب شده و از بین بروند. همه این‌ها نشان می‌دهد که اگر می‌خواهیم قضیه عاشورا و درس‌ها و عبرت‌های آن ادامه پیدا کند، باید آمیخته با عاطفه باشد و اگر جنبه عاطفی از عاشورا زوده شود، صرفاً به یک

درگیری تاریخی تبدیل می‌شود که محدود به کتاب‌ها شده یا به احیای خشک و خالی آن بسنده می‌شود.^{۴۸}

ایشان می‌گوید: «اما عاطفی بودن مسئله عزا، دارای ابعاد انسانی، روحی، اسلامی، تأثیرگذاری، آثار فراوان و فواید زیادی دارد، اندیشه را گرما و حیات می‌بخشد، فکر را از جمود و ایستایی نجات داده، به نشاط و حرکت وامی‌دارد و از سردر گریبانی خارجش کرده، وارد ایمانی استوار می‌کند. واقع‌نگری انسان را افزایش می‌دهد و ارتباط او را با قضایای موجود برقرار می‌سازد. فکر انسان را در جهت خدانشناسی، خودشناسی و این که در چه جایگاهی قرار دارد، به بالندگی و کمال نزدیک می‌کند و به وجدانش چنان بیداری‌ای می‌بخشد که در خود احساس نیرومندی، شکفتگی، خوداتکایی و ادامه حرکت به سمت واقع می‌نماید.»^{۴۹} اما نکته مهم این است که به جنبه عاطفی، جنبه فکری را نیز بیفزاییم. اگر چنین تحولی در عزاداری‌ها صورت نگیرد، عواطف عزاداران از محتوا تهی گشته و به حباب‌هایی بر سر آب تبدیل می‌شوند که با اندک نسیمی می‌ترکند و نابود می‌شوند.

گریه آگاهانه

گریستن مهم‌ترین نماد ارتباط عاطفی با قیام امام حسین (ع) است. گریستن بر سید الشهداء (ع) هم جنبه انسانی و عاطفی دارد و همه جنبه دینی و مکتبی. هم گریستن بر انسانی است که مظلومانه به شهادت رسیده است و هم گریه بر امام معصومی که به خاطر حفظ ارزش‌های دینی و مکتبی گام در مسیر شهادت می‌نهد. تعامل با این پدیده به صورت افشاندن اشک گرمی است که ریشه در آگاهی و بصیرت انسان دارد.

آیت الله فضل الله در این باره چنین می‌گوید: «گریه یک امر انسانی است. ما هنگامی که عزیزی را از دست می‌دهیم، یا هنگامی که مشاهده می‌کنیم ستمگران

۴۸. سید محمدحسین فضل الله، نظرة اسلامية حول عاشوراء، ص ۲۸-۳۱.

۴۹. سید محمدحسین فضل الله، پیام عاشورا، ترجمه قربانعلی محمدی مقدم، ص ۳۶-۳۷.



بی‌گناهان را قتل عام می‌کنند، گریه می‌کنیم... عاطفه یک حالت انسانی است. هر فرد با فشارهای یک حادثه فاجعه‌آمیز بر عواطف و احساساتش آن را ابراز می‌کند. لذا گریه به شکل طبیعی و ناخودآگاه صورت می‌گیرد و نیاز چندانی به پژوهش و فلسفه‌بافی ندارد... آنانی که به زیارت مرقد حضرت زینب (س) می‌آیند مصائب و اندوهی را که ایشان در کربلا به چشم دید و فشارهای مختلفی را که تحمل کرد و با وجود آن‌ها بردباری قدرتمندانه‌ای نمود، به یاد می‌آورند... انسان هنگامی که به با یک فاجعه تاریخی پیوندی عاطفی برقرار کند، درست همان‌طور که بر یک فاجعه زنده گریه می‌کند، بر آن فاجعه تاریخی نیز خواهد گریست. این قضیه یک حالت انسانی است.»^{۵۰}

در جایی دیگر می‌گوید: «من بر عمل گریه همراه با آگاهی نسبت به مصیبت عاشورا و به دور از تأثیر فضای محیط و آواها و الحان مرثیه‌ها تأکید می‌ورزم؛ یعنی انسان باید با عاشورا ارتباط یابد و همان‌گونه که بر مصیبت‌های خود گریه می‌کند، بر مصیبت عاشورا بگرید. این رابطه آگاهانه سبب ریشه یافتن حادثه عاشورا در وجدان انسانی و حفظ پویایی و سرزندگی آن در احساسات و دریافت‌های انسانی می‌شود و از تبدیل شدن آن به امری صرفاً سنتی و تقلیدی جلوگیری می‌کند.»^{۵۱}

نتیجه‌گیری

عزاداری یکی از برجسته‌ترین نمادهای ابراز علاقه به اهل بیت (ع) است؛ اما این عزاداری محتوای فکری مهمی دارد که باید در همه انواع و رنگ‌های عزاداری حفظ شود و تحت تأثیر جنبه‌های فرعی آن قرار نگیرد. محتوای فکری عزاداری همان مبانی و ارزش‌های اسلام است. اگر جنبه فکری و معرفتی از بین برود، در حقیقت محتوا و علت عزاداری‌ها از بین رفته است و عزاداری کارکرد بایسته خود را از دست می‌دهد و نمی‌تواند به اهداف خود برسد. عزاداری شکل و قالبی نیز

۵۰. سید محمدحسین فضل الله، حدیث عاشورا، ص ۳۰۷-۳۰۸.

۵۱. سید محمدحسین فضل الله، فقه زندگی، ترجمه مجید مرادی، ص ۲۵۹.



دارد که بیانگر جنبه عاطفی آن هستند. شور و حماسه‌ای که در عزاداری‌ها به ویژه عزاداری برای سرور و سالار شهیدان امام حسین (ع) وجود دارد، باعث گردیده است که در طول تاریخ، عاشورا و قیام حسینی در اذهان و باورهای مردم حفظ شود. اگر جنبه عاطفی از بین برود، تداوم و ماندگاری عاشورا تحت تأثیر قرار می‌گیرد. آن چه مهم است، همراهی جنبه‌های فکری و عاطفی و رعایت موازین و احکام شرعی در عزاداری‌هاست. تنها در این صورت است که در قالب عزاداری معارف دینی و مذهبی به مردم منتقل می‌شود و عزاداری به کارکرد بایسته خود می‌رسد.



منابع و مآخذ

۱. سید ابوالقاسم خوئی، *المسائل الشرعیة*، ج ۲، دارالزهراء، بیروت، لبنان.
۲. سید محمدحسین فضل الله، *حدیث عاشورا*، ترجمه فرزندق اسدی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، تهران، چاپ دوم، زمستان ۱۳۸۶.
۳.، *نظرة اسلامية حول عاشوراء*، دارالملاک، چاپ اول، بیروت، ۱۴۲۵هـ - ۲۰۰۴ م.
۴.، *سیره اهل بیت (ع)*، ترجمه محمد محقق بلخی، علیرضا اخلاقی و محمدجمعه امینی، دارالملاک، قم، ۱۳۸۰.
۵.، *پیام عاشورا*، ترجمه قربانعلی محمدی مقدم، به نشر، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۶.، *فقه زندگی*، ترجمه مجید مرادی، دارالملاک، قم چاپ اول، ۱۳۸۰.
۷.، *ثورة الحسين(ع)، قضية اسلامية انسانية*، مقالات العاشوراء، سایت عربی بینات www.bayynat.org
۸.، *عاشورا، قضیه، چالش و رویارویی*، ترجمه محمدجمعه امینی، سایت فارسی بینات www.bayynat.ir
۹.، *مجالس الحسين(ع) مجالس الدعوة إلى الله*، مقالات العاشوراء، سایت عربی بینات.
۱۰.، *الإنتلاق فی خط الوحدة و أسلمة العاشوراء*، مقالات العاشوراء، سایت عربی بینات.
۱۱.، *عاشوراء، تأملات فی السيرة والروایات*، مقالات العاشوراء، سایت عربی بینات.
۱۲. ابن شعبه حرانی، *تحف العقول*، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، لبنان.
۱۳. علامه مجلسی، *بحار الانوار*، داراحیاء التراث العربی، چاپ سوم، بیروت، لبنان.
۱۴. کلینی، *الکافی*، منشورات الفجر، بیروت، لبنان، چاپ اول ۲۰۰۷ م.